

A FEGYVERES FELKELÉS VEZETŐI

LEGENDÁS PARANCSNOKOK

Ma már közhírt a fegyveres felkelés jelentősége a forradalomban. Enélkül elképzelhetetlen lett volna az 1956. októberi szovjet támadás visszaverése, a rákosiszták eltávolítása a hatalomból, a többpártrendszer kereteinek megteremtése, a semlegesség bejelentése. A felkelők reménytelennek tűnő heroikus küzdelme adott erőteljes nyomatékot a korábban irreálisnak tartott forradalmi követeléseknek, amelyek az országos politikai eseményeket is döntő mértékben befolyásolták. A „szent suhancok”, a világ ámulatára, az óriási túlerővel szemben – ha ideiglenesen is – győzelemre vittek a forradalmat.

A felkelés kirobbanásától folyamatosan újabb és újabb fegyveres csoportok alakultak az egész főváros területén. Összlétszámuk mintegy 15 000 főre tehető. Tagjai főleg fiatal munkásokból, segédmunkásokból rekrutálódtak, akiket meghurcolt, elkésérített, megalázott a sztálinista rendszer. Többségük egyetértett a forradalom követeléseivel. A nyolc évig tartó terror tapasztalatával a diktatúra megszüntetéséért és az ország függetlenségének kivívásáért fogtak fegyvert. A spontán módon létrejött ellenálló csoportok összetétele és irányítása is gyakran változott. A karizmatikus felkelőparancsnokok legendás figurákká váltak.

Iván Kovács László és Pongrátz Gergely

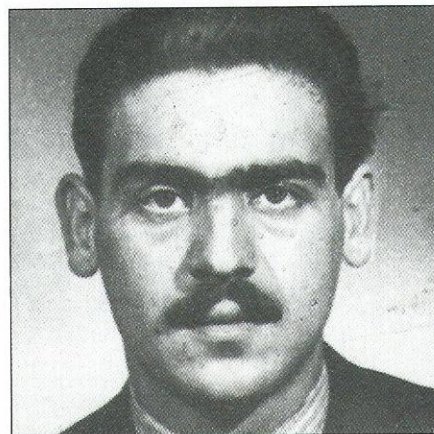
A legjelentősebb felkelőcsoport, a Corvin köziek élén kettő ilyen is akadt: *Iván Kovács László és Pongrátz Gergely.*

Iván Kovács László 1930-ban született, egy gödi négygyermekes alkalmazotti családban. Édesapja hivatásos katona, főtörzsőrmester volt. A család 1944-től egy évig a németországi Landsbergben élt. Emiatt az apától később megvonták a nyugdíjat, s a család nyomorgott. A fiúnak „nyugatosága” miatt korlátozottak voltak a lehetőségei a továbbtanulásban és az elhelyezkedésben egyaránt. Szerencséjére jó labdarúgó volt, ezért különböző bányáknál, vállalatoknál sportolóként alkalmazták.

A politikai nézetei kifejlődésében fontos szerep jutott az egyetemistákkal és ba-

rátaival folytatott vitáknak, a Szabad Európa Rádióknak és a könyveknek. A baloldali eszmékkel szimpatizált, de elvetette azok sztálinista alkalmazását (a demokrácia, a szabadság, a függetlenség teljes hiánya, a bürokratikus pártállamiság, a szovjet minták szolgálai utánzása). A független jugoszláv modellt többre tartotta, de annál is kedvezőbbnek a többpártrendszer. Az 1955–56-os tanévben a József Attila Szabadegyetem hallgatójaként szorgalmasan látogatta a zenetörténeti, a művészettörténeti és filozófiatörténeti tagozatokat.

1956. október 23-án a tüntető tömeg tagjaként ott volt a Bem téren, a Kossuth téren és a Sztálin-szobor ledöntésénél. Amikor a Bródy Sándor utcában eldördültek a lövések, egy egyetemistaküldöttség tagjaként tiltakozott a rádió épületé-

ben az ÁVH-sok fellépése ellen, majd részt vett az ostromban. Másnap este csatlakozott a Corvin közti felkelőkhöz. A harcok alatt nemcsak bátornak, de megfontoltnak is bizonyult. Október

25–26-án már egyre inkább tőle kértek tanácsot, gyakorlatilag parancsnoknak tekintették.

Pongrátz Gergely az erdélyi Szamosújváron született 1932-ben, kilencgyermekes örmény eredetű családban, amely 1945-ben Mátészalkára, majd Soroksárra költözött. Édesapja pénztárnok, édesanyja zenész volt. Pongrátz Gergely Csepelen betanított munkásként dolgozott, majd mezőgazdasági gimnáziumot végzett, és a forradalom kitörésekor a hényelpusztai állami gazdaságban volt állásban.

Október 26–27-én került a Corvin moziban lévő legjelentősebb fegyveresfelkelő-bázishoz, ahol testvéreinek és más, hasonlóan radikális, antikommunista bajtársainak támogatásával hamarosan meghatározó szerephez jutott, alparancsnok lett. Visszaemlékezései alapján „harmadikutas” szocialista volt, aki egyaránt (és lényegében egyformán) bírálta a kapitalizmust és a kommunizmust. Iván Kovácsnak és Pongrátz Gergelynek egyaránt része volt abban, hogy a corvinisták eredményesen küzdöttek a szovjet páncélosok ellen, és abban, hogy a megszálló erők október 29-én megkezdték a kivonulást a fővárosból.

Iván Kovács 28-ától szinte folyamatosan képviselte a csoportot a különböző fegyverszüneti tárgyalásokon, eközben a rend fenntartásán, az önkényeskedések megakadályozásán fáradozott. Eközben Pongrátz Gergely a Corvin parancsnokságán belül, valamint *Márton András* ezredessel, a *Zrínyi Miklós* Katonai Akadémia parancsnokával mindinkább kiépítette a kapcsolatát.

Jelentős esemény volt mindkettőjük számára az október 29-éről 30-ára virradó éjszakai tárgyalás, amelyet társaikkal együtt a Corvin moziba látogató *Váradi Gyula* vezérőrnaggyal, a páncélos erők parancsnokával folytattak le. A tábormoknak megbízatása szerint arra kellett rávennie a civil fegyvereseket, hogy a szovjet csapatokat felváltó magyar egységnek adják át a fegyvert. Olyan fenyegetés is elhangzott, hogy ha a felkelők nem hajlandók ezt elfogadni, másnap szovjet–magyar gyalogsági támadással kell számolniuk. A felkelők azonban egységesen hangoztatták: a kormány értékelé-

se szerint ők nemzeti hősök, tehát senki-
nek nincs joga lerakatni velük a fegyvert.
A Nagy Imre-kormány iránt már megosz-
tottnak bizonyult a felkelőparancsnokság.
Míg Iván Kovácsék bizalmukba fogad-
ták, Pongrátzék fenntartásaikat hangoz-
tatták. Végül Iván Kovács hat pontban
fogalmazta meg a corvinisták feltételeit:
1. A Nagy Imre-kormány elismerése,
programjának támogatása. 2. A szovjet
csapatok azonnali kivonása Budapestről.
3. A kormány jelentse be az ország füg-
getlenségét, semlegességét. 4. Többpárt-
rendszer, 1957 elején tartandó szabad vá-
lasztások kiírása. 5. Az ÁVH feloszlatá-
sa. 6. Általános amnesztia a fegyveres
harcokban részt vett polgári személyek-
nek. (A forradalom idején az összes tár-
gyalópozícióban lévő felkelő közül Iván
Kovácsra mondható leginkább, hogy plu-
ralista volt: minden esetben következe-
tesen síkra szállt a többpártrendszer, a sza-
bad választások kiírása mellett.)

Váradi a honvédelmi miniszter paran-
csára hivatkozva voltaképpen feltétel nél-
küli fegyverletételt követelt amnesztia-
val, teljesítésére másnap reggelig adott
haladékot. A korábban elrendelt statá-
rium miatt azonban még a higgadtabb fel-
kelők bizalmatlansága sem oldódott, és
hallani sem akartak a fegyverek átadásá-
ról a szovjet csapatok távozásának garan-
ciája nélkül. Mindeközben Pongrátz az-
zal vádolta Iván Kovácsot, hogy koráb-
ban egyoldalú fegyverletételtben egyezett
meg a politikai és katonai vezetéssel. Éj-
fél után a HM módosította javaslatát: a
budapesti felkelők közül csoportonként
100 ember megtarthatja a fegyverét, de
az összlétszám nem lehet több 700-800
főnél. A legradikálisabb felkelők – így
Pongrátz Gergely – szenvedélyesen elle-
nezték a „részleges fegyverletételt” is.
Pongrátz leginkább az ellen tiltakozott,
hogy a 18 éven aluliakat leszereljék, mi-
vel e fiataloknak döntő szerepük volt a
harc sikereiben. Ahhoz sem járult hoz-
zá, hogy kivontassák a környékről a ki-
lőtt páncélosokat, hiszen a roncsok is nö-
velték a bázis biztonságát. A többség
azonban inkább megegyezéspárti volt.
Pongrátz a továbbiakban még csekélyebb
egyezkedési hajlandóságot mutatott: áru-
lást gyanítva visszautasította a tábornok
kérését, hogy hajnalban a felkelők enged-
jék be az általuk ellenőrzött területre a
magyar honvédség egységeit, amelyek
biztosítani kívánták a szovjet páncélosok
kivonulását. Ekkor Pongrátz már jelen-
tős kisebbségben maradt. (A fegyver-
átadás mégsem jött létre, mert a katonák
nem jelentek meg. Döntés született ar-

ról, hogy a honvédség és a rendőrség
mellett a „*munkások s az ifjúság fegyve-
res osztagai veszik át a rendfenntartást*”,
s ezzel befolyást gyakorolhatnak a for-
radalom vívmányainak megőrzésére.
A katonai vezetést döntően az befolyá-
solhatta, hogy a szovjet csapatok zöme
valóban elhagyta a fővárost, nélkülük pe-
dig túlságosan kockázatos lett volna vál-
lani a konfliktust.)

Az új honvédelmi miniszter személyé-
ről folytatott vita során (október 31.) a
két vezető ellentéte tovább élesedett. Iván
Kovács a szomszédos Kilián laktanya pa-
rancsnokát, *Maléter Pál* ezredest tartot-
ta a legmegfelelőbbnek erre a posztra,
Pongrátz Gergely és hívei pedig Márton
András ezredest. (A Kilián laktanya a
harcok idején időnként szórványos tűz-
harcba került a Corvinnal, Pongrátzék ezt
nem tudták megbocsátani Maléternek.
Maléter hamar felismerte a felkelők kö-
veteléseinek jogosságát, és a tűzszüneti
tárgyalások idején támogatta őket.
Pongrátzék ebben az időben már szoro-
san együttműködtek Márton Andrással,
akinek beosztott tisztjei tanácsadóként,
kiképzőként a Corvinban teljesítettek
szolgálatot.)

A Corvin-parancsnokság belső vitája
– elsősorban a honvédelmi miniszter je-
lölése kapcsán – mind tarthatatlanabbá
tette a helyzetet. A radikális szárny súlya
a parancsnokságon belül – különösen
Márton ezredesék támogatásával – jelen-
tősen megnövekedett. A tisztek Pongrátz
Gergely főparancsnokságát óhajtották,
akárcsak Pongrátz testvérei és két legfőbb
segítője, *Antalóczi Sándor* orvos és *Bor-
nemissza Tibor* egyetemi tanársegéd. Kü-
lönösen az intrikus Antalóczi bizonyult
hatékony támogatónak, Iván Kovács va-
lójában őt tartotta fő ellenfelének, nem

Pongrázt. A főparancsnok egyáltalán
nem védekezett az elszigetelődés ellen,
bár elfoglaltsága, túlterheltsége miatt sem
maradhatott erre ideje, energiája. Maléter
ezredes javaslata ellenére sem tartóztat-
ta le ellenfeleit, mert attól tartott, hogy
ezzel még jobban elharapózik iránta a
bizalmatlanság.

A Nemzetőrség megalakulásával, no-
vember 1-jén került sor a Corvin főpa-
rancsnokának és más vezetőinek „híva-
talos” megválasztására. Az ülést Pong-
rátzék készítették elő, és Márton András
vezette le, aki semmiképpen sem minő-
sülhetett semleges résztvevőnek. Iván Ko-
vács hiába volt népszerű az egyszerű har-
cosok körében, a jelenlevők nagyobb ré-
sze elfogadta azt a javaslatot, hogy Iván
Kovácsot le kell váltani. Előzetes forgat-
könyvük szerint nyílt szavazással
Pongrátz Gergelyt választották főpa-
rancsnoknak. Iván Kovács harmadmagá-
val parancsnokhelyettes lett.

A leváltott parancsnokot már csak az
addigi ismertsége miatt sem lehetett tel-
jesen mellőzni: a Nemzetőrség Operatív
Bizottságába jelölték, és formálisan a
Corvin köziek második embere maradt.
Pongrátz, a parancsnoksága alatt – a tisz-
ti tanácsadók segítségével – katonai min-
tára szervezte át a csoportot: századokat,
szakaszokat, rajokat alakított. A Corvin
közi felkelőcsoport az ő irányításával to-
vábbra is a legtekintélyesebb, legerősebb
nemzetőrségi egység maradt.

November 4-én hajnalban, amikor már
nyilvánvalóvá vált az újabb szovjet inter-
venció ténye, a Corvin vezetése – bár
elutasította a harc nélküli fegyverletételt
– határozatlannak, tanácstalannak mutat-
kozott. Az októberi intervenció idején,
amikor a felkelők szervezettség dolgában
még a legcsekélyebb szinten sem álltak,

lényegesen határozottabbaknak, elszántabbaknak bizonyultak. Talán a vezetők ekkor érezték igazán a felelősség súlyát, és ez bénította őket? Még valószínűbb, hogy a győzelmi mámorban elbizakodottá váltak, nem vették komolyan a kedvezőtlen híreket, és a veszéllyel túlságosan hirtelen kellett szembenézniük. A parancsnokok közül csak Iván Kovács akart felkészülni a szovjet előrenyomulásra: még előző este intézkedéseket tett a páncélosok és a tüzérség felállítására, noha Pongrátzék ezt feleslegesnek tartották.

A szovjetek azonban óriási erőket vezényeltek a Corvin ellen, hosszú távú eredményes ellenállásra csekély remény maradt. Ebben a helyzetben a két felkelőparancsnok rivalizálása éles fordulatot vett: Pongrátzék Iván Kovácsot árulással vádolták, lefegyverezték, s fogolyként a Kilián laktanyába kísérték volna, ám eközben sikerült megszöknie. A visszatérés lehetősége azonban megszűnt számára, mivel ellenfelei vérdíjat tűztek ki a fejére, és kérték a többi pesti felkelőparancsnokságot is: aki meglátja azt az „ávós kémét”, lője le.

Egész napos védelmi harc után, a késő délutáni órákban Pongrátzék elhatározták a Kisfaludy köz kiürítését, mivel már túlságosan veszélyesnek ítélték a helyzetet. Úgy döntöttek, hogy áthelyezik hadiszállásukat a Víg utcába, a VIII. kerületi kapitányságra, s ezt a nem szűnő szovjet nyomás alatt az éjszakai-hajnali órákban végre is hajtották.

Bár a közeli Rákóczi téren folytatták a harcot, itt is gyorsan fölénybe került a szovjet túlerő. Pongrátz Gergely 5-én vagy 6-án bejelentette a felkelőknek, hogy lemond parancsnoki posztjáról (a vezetést *Fáncsik György* anyagellenőr vette át), és befejezte a fegyveres ellenállást, a hónap végén pedig elhagyta az országot.

Iván Kovácsot állandó nyugtalanságban tartotta, hogy árulónak bélyegezték, ezért két pisztolyt még a statárium idején is magánál tartott. A vád igazságtalansága is bántotta, de itthon maradt, mert úgy érezte, hogy külföldön még kiszolgáltottabb helyzetbe kerül. Másrészt mindenáron igazolni akarta, hogy nem áruló. Az ország sorsa egyébként is aggasztotta, de bizonyítási kényszere irreális célkitűzésekre sarkallta. Először Maléter kiszabadítását tervezte, és ehhez fegyvereket kezdett gyűjteni. Később röpcédulákat gyártott és terjesztett. 1957. február 23-án illegális párt szervezésébe fogott, önmaga által írt és szerkesztett folyóiratot indított. Célkitűzései: a statá-

rium azonnali megszüntetése; a bebörtönzött szabadságharcosok és vezetők azonnali szabadlábra helyezése, a karhatalmi századok március 31-éig történő feloszlása (a rend biztosítását ideiglenesen „fegyveres polgárokörök” biztosíták, amíg Maléter honvédelmi miniszter nemzetőrsége megalakul); a Kádár-kormány május elsejével történő lemondása, helyére a szabad választásokig ideiglenes Nagy Imre-kormány; Magyarország függetlenségének bejelentése; választások valamennyi párt részvételével; a szovjet csapatok május 31-éig történő fokozatos kivonása az országból.

1957. március 12-én Iván Kovácsot le tartóztatták, majd *Major Miklósné* tanácsa 1957. augusztus 22-én halálos ítélettel sújtotta, s ezen a döntésen december 27-én a II. fokú Vida-tanács még akkor sem kívánt változtatni, amikor kiderült: több ÁVH-s foglyot megmentett a forradalom napjaiban az önbíráskodástól. 1957. december 30-án végrehajtották az ítéletet.

Pongrátz Gergely Bécsben csatlakozott a helyi Magyar Forradalmi Tanácshoz, amelynek tagjai nem mondtak le a forradalom célkitűzéseiről. Mint volt felkelőparancsnok jelentős tekintéllyel bírt, 1957 februárjáig Bécsben és Genovában tevékenykedett. Amikor a tanács megszervezte, hogy volt Corvin közti társával, *Renner Péterrel* futárszolgálatot vállal Magyarországon, az utolsó pillanatban visszalépett, és testvéreihez repült Amerikába. S bár még ebben az évben a Magyar Szabadságharcos Szövetség alelnökévé választották, számára is nyilvánvalóvá vált, hogy hatékony ellenállásra már nincs mód.

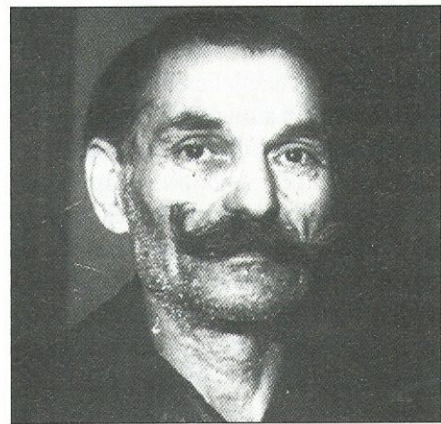
Pongrátz Gergely New Yorkban vagongyári munkásként kezdte az emigrációt, majd Bostonban takarítóként dolgozott egy autókereskedőnél, később egy hangszergyárban helyezkedett el. 1959-től tizenkét évig Madridban élt. Spanyol nőttel feleségül, házasságából három gyermek született. 1967 októberében a toledói Alcazarban az 1956-os emlékünnepeken rámutatott a [francoista] „*Alcazar védőinek és a magyar szabadságharc eszmei közösségére*”. Visszatérve Amerikába, biztosítási ügynök lett, később serfésztelepet vezetett Arizonában. 1990-ben jöhetett először Magyarországra.

Szabó János („Szabó bácsi”)

Az erdélyi Zaguszenyben született 1897-ben. Édesapja tanító volt, hároméves korában meghalt, édesanyja elhagyta. Menhelyen nevelkedett, majd 15 éves koráig

családokhoz adták ki. Két polgárit végzett Temesváron, és géplakatosi szakmát szerzett. 1915 januárjában vonult be tényleges katonai szolgálatra Temesvárra. Szinte az összes frontot megjárta, és tizedessé léptették elő. Nagyezüst vitézségi érmet nyert egy eredményes felderítésért, amikor elfogtak hét orosz katonát. A Tanácsköztársaság megalakulásának híre Udinében érte, hazatérésétől három hónapig a Vörös Hadsereg szolgálatában állt mint század főbizalmi. A Tanácsköztársaság bukása után Szegeden belépett a Francia Légióba, de Bulgáriában többedmagával megszökött. Két évig villanyszereplőként dolgozott ebben az országban, majd hazatért Romániába, ahol gépészként, később fuvarosként vállalt munkát. Megnősült, házasságából két fiúgyermek született. A harmincas években felesége meghalt, gyermekeit anyósa nevelte.

1942-ben Budapestre költözött, az FM-ben tehergépkocsi-vezetőként alkalmazták. 1943-ban orgazdaságért másfél évre ítélték (a büntetését le is töltötte), emiatt 1946-ban B listára tették. 1945-ben ismét megnősült, feleségével egy kislányt adoptáltak. 1945–48 között az MKP tagja volt, 1947-ben egyidejűleg a Szabadság-párt tagja is lett, majd a Függetlenségi Párté is. A „kékcédulás” választáskor Pfeifferék őt bízták meg azzal, hogy derítse ki: valóban csalás történt-e. Ennek tényszerűségéről értesítette a Barankovics- és a Balogh-pártot is. Ugyancsak a Függetlenségi Párt vezetői ígérték meg neki, hogy ha a választásokon győz a párt, akkor visszaveszik a minisztériumba. Mivel az MKP szerezte meg a hatalmat, Szabó nyolc hónapig

csak alkalmi munkát talált. Családi problémái mellett ez is motiválta, hogy 1949 januárjában egy kollégájával Jugoszlávián keresztül Nyugatra akart szökni. A befagyott Dráván keltek át, de elfogták őket a jugoszláv határőrök. A nagybecskereki lágérbe internálták, majd fél

év múlva visszaadták a magyar hatóságoknak. Három hónapig Kalocsán raboskodott.

1950-től újra tehergépkocsi-vezetőként dolgozott különböző vállalatoknál. Mivel feljelentették, hogy keresztet visel, a rendőrségen megverték, majd elnézést kértek, mondván, hogy csak tévedésből bántalmazták. Egy kollégája javaslatára megírta a történetet az *Új Ember* szerkesztőségében. Az írás meg is jelent, bár név nélkül, nehogy retorzió érje. 1953 márciusában az ÁVH kémkedés gyanújával őrizetbe vette. Azzal vádolták, hogy Jugoszláviában az UDB szolgálatába állt. A kilenc hónapig tartó fogságban kínozták, bántalmazták, de miután bizonyítékot nem találtak ellene, szabadlábra helyezték. 1955-ben elvált a feleségétől, de továbbra is együtt laktak.

1956. október 26-án csatlakozott a Széna téri felkelőkhöz, mivel egyetértett a célkitűzéseikkel: a független Magyarország létrehozása, a bérek emelése, a szovjet csapatok kivonása Magyarországról, a rákosisták eltávolítása a kormányból. Döntésében kilenc hónapig tartó igazságtalan fogva tartásának is része volt.

Rövid időn belül nagy népszerűséget és tekintélyt szerzett, s 27-étől már ő irányította a csoportot, amely a Corvin köziek után a második legnagyobb volt Budapesten. *Dudás József* a Forradalmi Nemzeti Bizottmány ülésén az összes budai fegyveres csoport ellenőrzését rábízta volna, ám Szabó bácsi csak a Széna tériek vezetését vállalta. A későbbiekben is tartotta a kapcsolatot a bizottmánnyal, de úgy látta, hogy e szervezet vezetői inkább a saját pecsenyéjüket sütögetik, ahelyett hogy a közügyekkel törődnének.

28-án az öt felkereső Bem laktanya tisztjei nem tudták a fegyverletételre rábeszélni, ezért éjszaka a szovjet egységek segítségével átmenetileg szétkergettek a csoportját. 29-étől mint felkelőparancsnok többször tárgyalt a Parlamentben a politikai és a katonai vezetőkkel.

Csoportjának közvetlen ellenőrzési területe Pest felé a Margit hídig, Óbuda felé a Lukács fürdőig, a budai részen a városmajori templomig, a Vár felé a Bécsi kapuig terjedt ki. Egyes osztagai még vidéken is rendszeresen portyáztak. Október 31-én a csoport nagyobb része átköltözött a Maros utcai ÁVH-laktanyába, ahol a Petőfi Katonai Akadémiáról érkezett tisztek segítségével katonai mintára megszervezték a nemzetőregységet.

Harcostársai – különösen a fiatalabbak – nagyon lelkesedtek érte közvetlenségéért, őszinteségéért, bajtársias viselke-

déséért. Helyettesével, *Ekrem Kemál* elektromérnökkel és *Bán Róbert* műszerrel azonban többször került konfliktusba hatásköri kérdésekben. Nem álltak tőle távol a színpadias gesztusok sem, több esetben géppisztolyát megcsókolva esküdözött. Különös figyelmet fordított a forradalom tisztaságának megőrzésére. A restauráció minden jelentkező formája, valamint a sztálinizmus ellen harcolt. Határozottan fellépett az önkényeskedés ellen. Kijelentette, hogy az elesett szovjet katonák ugyanolyan hősök, mint a felkelők, csupán a vezetőség bűne, hogy egymás ellen kell harcolni.

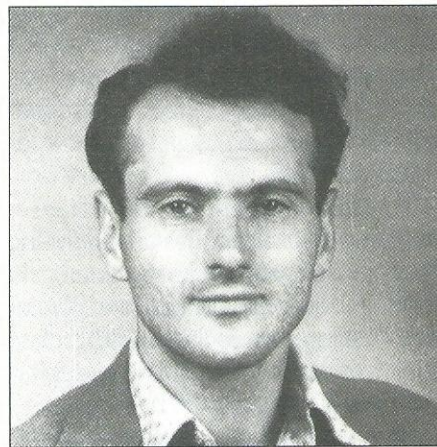
November 4-én nem fogadta el a fegyverletételt, a végsőkig tartó harc mellett foglalt állást, majd elénekeltette felkelőivel a *Himnusz*t. Katonai tanácsadói hiába igyekeztek meggyőzni őt az ellenállás értelmetlenségéről. Még azt a tanácsot sem fogadta meg, hogy kézfegyverrel ne lövöldözzön a harcokcsikra. A Széna téren próbálta feltartóztatni a szovjeteket, majd csoportjának maradványával kivonult a városból. Solymárnál a szovjetek gyűrűbe fogták a Széna térieket, és csak jelentős veszteség árán tudtak megmenekülni. Ezután Szabó János feloszlatta a csoportot.

Felesége, aki a Műszaki Egyetem bölcsődéjét vezette, az intézmény pincéjében bújtatta. Kérte, hogy menjen vidékre vagy külföldre, de Szabó bácsi hajthatatlan volt, bízott benne, hogy azok az ÁVH-sok, akiket elengedett a harcok idején, most megmentik a hóhér kezétől. Az egyetem portása azonban elárulta, és 1956. november 19-én letartóztatták. Az SZKP Elnökségének küldöttsége *Dudás József* mellett őt jelölte ki az azonnal hadbírószág elé állítandók közé. A Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiumának külön-tanácsa *Ledényi Ferenc* hadbíró ezredes elnökletével 1957. január 14-én halálra ítélte, bár az eljárás alatt nyilvánvalóvá vált, hogy emberségesen bánt ÁVH-s és pártfunkcionárius foglyaival. Tiltakozott a vád ellen, miszerint a szocializmus megdöntésére törekedett volna. A négy nap múlva összeülő kegyelmi tanács tagjai közül senki sem emelt szót mellette. Mivel fellebbezésre nem volt lehetőség, január 19-én végrehajtották az ítéletet.

Angyal István

1928-ban a Békés megyei Magyarbárhelyesen született, egy kisiparos-kereskedő család harmadik gyermekeként. Négy polgári osztályt végzett, de tanulmányait

zsidó származása miatt nem folytathatta. 1944-ben a náci Auschwitzba hurcolták édesanyjával és egyik nővérével, akik ott haltak meg.

Hazatérése után a kommunista eszmék híve lett, bár soha nem lépett be a pártba. Két elvégzett bölcsészkarri év után, 1949-ben a Lukács-vita kapcsán eltávolították az egyetemről. Dunapentelén vasbetonszerelő szakmát tanult és a Sztálin Vasmű építésekor teljesítményéért két sztahanovista címet és egyéb elismerő okleveleket kapott. 1955-től építésvezetőként dolgozott a forradalom kitérőségig. Megnősült, s házasságából egy fia született, majd 1956-ban elvált feleségétől.

A kialakuló sztálinista rendszerből fokozatosan kiábrándult. Nyilvánvalóvá vált számára, hogy a kialakult bürokrácia a hatalom megtartása érdekében még a legsúlyosabb embertelenségektől sem riad vissza. Nem kerülte el figyelmét a termelés vonatkozásában hangoztatott dogmák hazugsága sem. Mindezek a csalódások *Angyalt* nem ábrándították ki a kommunizmus eszméjéből. A klasszikusok tanai alapján, minden kétely nélkül, haláláig bízott egy antitatiszta, alulról, demokratikusan szerveződő, igazságos társadalom létrejöttében. 1956. október 6-án részt vett *Rajk* és társai újratemetésén és *Gáli József Szabadsághegy* című művének bemutatóján, amelyek izzó atmoszférájú demonstrációkká váltak.

Október 23-án részt vett a tüntetésekben, a rádió épületének ostroma alatt segédkezett a sebesültek elszállításában és a lőszeres lerakodásában. Október 25-én a belvárosban csatlakozott a Szovjetunió intervenciója ellen demonstráló tömeghez. *Csongovai Per Olaf* segítségével (aki a legfőbb bajtársa lett a forradalomban) elérte, hogy a tömeg ne az Egyesült Államok követsége előtt hangoztassa követeléseit, hanem vonuljon a semleges Jugoszlávia követsége elé. A következő napokban for-

radalmi iratokat terjesztett szerte a városban, és élelmiszert, kötszert szállított a felkelőknek és a gyermekes családoknak a legnagyobb tűzharok idején is.

Igy került kapcsolatba a IX. kerületi fegyveresekkel, és csatlakozott hozzájuk. Mindvégig a békés kibontakozás mellett szállt síkra, s mivel a szovjetek nem tartották be az október 28-án kihirdetett fegyverszünetet, kapcsolatba lépett a politikai és a katonai vezetőkkel.

A Tűzoltó utca környékén lévő fegyveresek egyre inkább hallgattak Angyalra, majd el is fogadták parancsnokuknak. Ő pedig bázishellyé alakította a Tűzoltó utca 36. szám alatti épületben lévő garázst, ahol összefogta a szervezetlenül és fegyelmetlenül tevékenykedő felkelőket.

Október 29-én a Parlamentben társával együtt a felkelők és a lakosság képviselőjében tárgyalt Nagy Imrével és Janza Károly honvédelmi miniszterrel a fegyverszüneti feltételekről. Abban állapodtak meg, hogy miután a szovjet egységeket kivonták Budapestről, a felkelők a magyar rendfenntartó csapatokat és az újrászerveződő rendőrséget támogatják.

Október 30-án Angyal és küldöttsége Kádár Jánossal, Münnich Ferencsel és több más MDP-vezetővel tárgyalt a Parlamentben. Egyetértettek abban, hogy együttes erővel szállnak síkra a szocializmus védelmében, a kapitalista és a sztálinista restaurációval szemben (Angyal nem látott különbséget a kapitalizmus válfajai – pl. a Horthy-rendszer és az angolszász demokrácia – között). Angyalék a Köztársaság téri lincseléshez hasonló atrocitások megelőzése érdekében felajánlották, hogy az Akadémia utcai párház védelmében fegyveres őrséget állítanak. Kádár bejelentette, hogy a következő napon látogatást tesz a fegyveres ifjúságnál a Tűzoltó utcában és a Corvin közben. (Erre azonban nem került sor, jóllehet a politikus ezt az ígéretét többször megismételte.) Angyal a politikai vezetők közül leginkább Kádárban bízott, ezért november 1-jéig többször is felkereste. Azt szerette volna elérni, hogy a párt első titkára a Tűzoltó utcai fegyveresek között vegye át a forradalom vezetését. A többi politikai vezetőt – így Nagy Imrét is – ilyen szerepre alkalmatlannak tartotta, mivel szerinte megalkuvásaik, körülményeskedéseik miatt nem tudták követni az eseményeket.

A tűzszünet idején is fáradhatatlanul szervezett, intézkedett, noha a felkelés ideje alatt végig tüdőgyulladás és hörgőhurutja volt. Szinte semmit sem aludt, koffeintablettákat szedett. Igyekezete leg-

főképp a forradalom tisztaságának megőrzésére, az önkényeskedések megakadályozására, a köz- és magántulajdon védelmére, a lakossági ellátás biztosítására és a béke megővésére irányult. A pozíciók egyáltalán nem érdekelték, a számára felajánlott IX. kerületi nemzetőr-parancsnoki kinevezést sem fogadta el. A semlegesség bejelentését elhamarkodottnak tartotta, de még helytelenebbnek látta a többpártrendszer bevezetését.

November 4-étől 8-áig harcolt csoportjával – köztük 24 besorozott ÁVH-ssal is, akiket a fegyverszünet idején az utcán vettek őrizetbe – az intervenció csapatok túlerejével szemben. Angyal nem hitt a nyugati hatalmak vagy az ENSZ segítségével, de nem is kívánta a tőkés világ támogatását. Parancsnoktársaival minduntalan kapcsolatot kerestek a szovjet katonai és a magyar politikai vezetőkkel a tűzszünet elérése érdekében. Egy ízben sikerült a szovjetekkel tárgyalóasztalhoz ülniük, de nem fogadták el az egyedüli lehetőségként felkínált feltétel nélküli fegyverletételt. November 7-én a nemzeti lobogó mellé a vörös zászlót is kitűzette a környékbeli házakra, noha ebben távolról sem mindenki támogatta.

November 8-ától a harcot fegyvertelenül folytatta a Péterfy Sándor Utcai Kórházban. Itt a röpiratok, felhívások szövegeinek megírása, elkészítése, sokszorosítása, terjesztése és mások által elkészített röpcédulák ellenőrzése volt a fő tevékenysége. Az új kormánnyal, de főleg Kádár Jánossal többször próbált kapcsolatba lépni, hogy számon kérje tőle korábbi megállapodásaik megszegését, és hogy jobb belátásra bírja. Erre azonban nem nyílt módja. Röpcéduláiban leginkább őt tette felelőssé a forradalom leveréséért. Amikor a hatóságok figyelni kezdték, barátai próbálták rábeszélni az emigrálásra, de ő erre nem volt hajlandó.

November 16-án reggel a karhatalom razziát tartott a kórházban, és ekkor Angyal sokadmagával letartóztatták. Ezzel megkezdődött két évig tartó fogsága. Az első napokban még tartott benne a forradalmi hevület, nem vesztette el a győzelembe vetett hitét. Emelt fővel állt a nyomozók, majd a bíróság előtt. Bűnösségét az egész eljárás során nem ismerte el. Meg sem kísérelte félrevezetni a hatósági szerveket, mivel úgy gondolta, hogy az igazság feltárása hasznára lesz a forradalom utóéletének. Kádár Jánosnak döntő szava lehetett abban, hogy mind a Tutsek-tanács (1958. április 17-én), mind a Cieslár-tanács (1958. november 27-én) halálra ítélte. Kegyelmet nem kért. Szi-

lád jellemével, legendás bátorságával fogolytársaira is nagy hatást gyakorolt. 1958. december 1-jén végrehajtották az ítéletet.

Bárány János

1930-ban született Répcelakon, egy háromgyermekes munkáscsaládban. Még csecsemőkorában elvesztette édesanyját. 18 éves korától a Csepeli Vasműben dolgozott, lakatos és fémgyalús szakmát szerzett. 1950–51-ben sztahanovista kitüntetéset kapott. Három évig a belső karhatalomnál teljesített szolgálatot. 1950-ben megnősült, de különvált feleségétől, és zilált családi élete miatt nem vették fel a pártba.

1956. október 23-án részt vett a Bem téri és a Kossuth téri tüntetésben. Még a rádió épületének ostroma előtt a karhatalmisták puskatussal fejbe verték, csak a munkásszállón nyerte vissza eszméletét. 25–26-án csatlakozott a Tompa utcai

felkelőcsoporthoz (a Tompa utca 10. számú ház pincéjében volt a bázishelyük), és hamarosan átvette az irányításukat. Mindenki „Bordósapkás Jancsinak” ismerte. Az első tette az volt, hogy megmentette a tömeg haragjától a környékre vezényelt rendőröket. Néhány nappal később – furfanggal – katonákat mentett ki hasonló helyzetben. Bátran harcolt a szovjetek ellen, és nagyon vigyázott a forradalom tisztaságának megőrzésére.

Részt vett a tűzszüneti tárgyalásokon, s nem járult hozzá, hogy egységét beolvasszák a Corvin köziek csoportjába. Október 30-án felvette a kapcsolatot a Forradalmi Ifjúsági Tanács vezetőivel, akik – bár a Rákosi-rendszert nem kívánták visszaállítani – az MDP titkos megbízásából működtek, azzal a céllal, hogy a megújult párt vezető szerepének megőrzése érdekében dezorganizálják a felke-

lők sorait. Hatásukra Bárány csoportja legmegbízhatóbb tagjaival áttette működési központját a Ráday utcai diákszállóba, illetőleg egy vöröskeresztes helyiségbe. Itt a felkelők előírás szerint is megválasztották parancsnokuknak – őt viszont a Forradalmi Ifjúsági Tanács vezetői, *Petrák Lajos*, *Almásy Ferenc* és *Märtz László* befolyásolták, sőt részben irányították. Ez a felállás nagyon is megfelelt Báránynak, aki ugyan a felkelők és a lakosok körében rendkívüli népszerűségnek örvendett, ám egyes konkrét kérdésekben nem szívesen döntött egyedül. A politikai kérdések kevésbé foglalkoztatták, inkább ösztönösen, mint tudatosan volt „balos”. Egyszerű munkásemberként vett részt a forradalomban, a legcsekélyebb hatalomvágy sem érintette meg, tartózkodott mindenfajta feltűnéstől, és általában erkölcsi meggyőződésére hallgatva avatkozott be az eseményekbe. A tanács vezetőivel (és a Tűzoltó utcai felkelők képviselőivel) tárgyalt a Parlamentben Kádár Jánossal és Münnich Ferencsel. (Az elkészült memorandumot döntő részben Märtz László fogalmazta és olvasta fel a rádió magnetofonjára.)

A következő napokban katonai tanácsadók és kiképzők segítségével Bárány szervezettebbé tette nemzetőrségi egységét. Különböző ferencvárosi üzemek, objektumok védelmét is vállalták. Bárány a kerületi tanácselnököt megvédte attól, hogy a kisgazdapárti fegyveresek letartóztassák.

November 4-én hajnalban a Forradalmi Ifjúsági Tanács vezetői telefonon értesítették a szovjetek újabb bevonulásáról, és olyan figyelmeztetést kapott, hogy senkinek se jusson eszébe ellenállni. A csoport azonban négy napig küzdött az intervenció csapatok ellen, csak valószínűsíthetjük, hogy parancsnokuk is mindvégig velük maradt.

Egy hét múlva menyasszonyával át akart szökni Ausztriába, de a határőrök fogságába került. Szabadulása után Csepelen felvette a munkát. Beválasztották a gépgyári munkástanácsba, és ifjúsági küldötként delegálták a Csepeli Központi Munkástanácsba. Ezután volt Corvin közíekkel került kapcsolatba, akik a forradalom vívmányainak megőrzésére fegyveres szervezkedésbe kezdtek. (A konspiráció Maléter Bakonyban harcoló csapatainak fikciójára épült.) December 10-én azonban letartóztatták, s bár január 22-én szabadlábra helyezték, április 10-én újra bebörtönözték.

A Tutsek-tanács I. fokon (1958. május 22.) és a Borbély-tanács II. fokon (1959.

február 14.) egyaránt halálra ítélte. Mivel a kegyelmi tanács egyhangúlag elutasította a kegyelmi kérvényt, 1959. február 18-án végrehajtották az ítéletet.

Nickelsburg László

1924-ben született Budapesten, zsidó alkalmazotti családban. Édesapja vöröskatonona volt, amiért bebörtönözték, és az ott szerzett betegségben 1927-ben meghalt.

Nickelsburg 1941-től 1945-ig műszerészsegédként kisiparosoknál dolgozott. A vasasszakszervezet tagja lett. A háború idején bekapcsolódott a békemozgalomba, tüntetéseken is részt vett. 1944-ben behívták munkaszolgálatra, innen azonban megszökött. A nácik elpusztították édesanyját és három testvérét, lakását pedig rommá lőtték. 1950-ig dolgozott a Danubia szerszámgépgyárban műszerészsegédként. Művezető-tanfolyamra küldték, majd a gépipari technikum levelező tagja lett. Belépett az MDP-be, s mint kommunista aktív rendszeres társadalmi munkát végzett. Megnősült, házasságából egy gyermek született. 1955-ben a Tűzvédelmi Vállalatnál helyezkedett el. Többszörös sztahanovista élmunkás volt.

1956. október 31-én igazoltatták a Baross téri felkelők. Vezetőik, *Pásztor Gyula* és *Pásztor Sándor* (nem voltak rokonok) hívására csatlakozott az itteni nemzetőrséghez. Még aznap megfékeztek a Keleti pályaudvaron garázdálkodó fegyvereseket, s *Nickelsburg* közülük többeket megnyert a csoportja számára. Másnap a két Pásztorral együtt a nemzetőrpáncsnokság vezetőjévé választották, ám gyakorlatilag – a *primus inter pares* elve alapján – a csoport élére került. Fegyveresei a Keleti pályaudvar–Fiumei út (a baleseti kórházig)–Rákóczi út (az akkori Divatcsarnokig)–Rottenbiller ut-

ca (a Péterfy Sándor Utcai Kórházig) közötti területen tevékenykedtek. A Baross tériek részt vettek a Gyűjtőfogház foglyainak kiszabadításában.

Nickelsburg fontos szerepet játszott abban, hogy a Szabad Nép székházának fegyveres csoportja leváltotta Dudás Józsefet a vezetésben, és belépett az egységes Nemzetőrségbe. Parancsnoktársával a főkapitányságon tiltakoztak az ellen, hogy horthysta tiszték is helyet kapjanak a Nemzetőrség irányításában. November 3-án a nemzetőrpáncsnokok értekezletén ő volt az egyedüli, aki síkra szállt a sztrájk további fenntartása mellett. Részen az ő kezdeményezésére gyűltek össze a Baross tériek bázishelyén (19. sz.) a VII. kerületi nemzetőr egységek parancsnokai, hogy felkészüljenek a szovjet támadásra. Az összejövetelen *Nickelsburg* elnöklétével megegyeztek a kerület végleges területi felosztásában, a járőrszolgálat működtetésében, kidolgozták a védelmi tervet. (A kerület főparancsnokának személyében nem sikerült megállapodni.)

November 4-én a Baross tériek ellenállása viszonylag hamar összeomlott. Ebben része lehetett annak a körülménynek is, hogy *Nickelsburg* főparancsnok – valószínűleg a végeláthatatlan sorokban közeledő szovjet harcok miatt – korábbi döntésével szemben a harc felvétele ellen foglalt állást, de mivel parancsnoktársai nem értettek egyet vele, lemondott és eltávozott. Néhány napig a Péterfy Sándor Utcai Kórház sebesültszállítója volt, eközben ő maga is súlyos sérülést szenvedett. Ezt követően röplapok szerkesztésével foglalkozott.

November 25-én Bécsbe szökött, de tíz nap múlva visszatért, és a továbbiakban már felkérésre sem vett részt az ellenállásban. December 14-én letartóztatták, de hamarosan szabadon engedték. Mivel nem volt hajlandó együttműködni a szervekkel, 1957. február 11-én ismét letartóztatták. A tárgyalás alatt, 1957. decemberében kizárási indítványt tett *Tutsek* személyét illetően, ugyanis a Baross téri csoport a forradalom idején kereste a tanácselnököt. A végzés értelmében más bíróságot kellett kijelölni. A Vágó-tanács 1958. március 27-én jogerősen életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte, ám még ebben az évben a Baross tériek ügyében a BM pótnyomozást rendelt el. Ennek befejeztével 1961. július 15-én a Borbély-tanács két társával együtt halálra ítélte – a fellebbezés lehetősége nélkül. Augusztus 26-án – utolsóként a kádári megtorlás időszakában – végrehajtották az ítéletet.